

Poesia elegíaca / Ovidi

Síto: [Cursos IOC - Batxillerat](#)

Imprimido por: Invitado

Curso: Llatí (autoformació IOC)

Día: viernes, 11 de febrero de 2022, 20:50

Libro: Poesia elegíaca / Ovidi

Tabla de contenidos

1. Índex

2. POESIA ELEGÍACA

3. OVIDI: BIOGRAFIA

4. OVIDI: OBRA POÈTICA

4.1. Poesia de temàtica amorosa

4.2. Poesia epicoreligiosa

4.3. Poesia de l'exili

5. APÈNDIX 1: TEXTOS D'OVIDI

5.1. Amors

5.2. Heroides

5.3. Art amatòria

5.4. Poesia de l'exili

6. APÈNDIX 2: TEXTOS D'ALTRES AUTORS D'ELEGIA AMOROSA

7. APÈNDIX 3: UNA ELEGIA DE TEMÀTICA FÚNEBRE

1. Índex

[1. Índex](#)

[2. POESIA ELEGÍACA](#)

[3. OVIDI: BIOGRAFIA](#)

[4. OVIDI: OBRA POÈTICA](#)

[4.1. Poesia de temàtica amorosa](#)

[4.2. Poesia epicoreligiosa](#)

[4.3. Poesia de l'exili](#)

[5. APÈNDIX 1: TEXTOS D'OVIDI](#)

[5.1. Amors](#)

[5.2. Heroides](#)

[5.3. Art amatòria](#)

[5.4. Poesia de l'exili](#)

[6. APÈNDIX 2: TEXTOS D'ALTRES AUTORS D'ELEGIA AMOROSA](#)

[7. APÈNDIX 3: UNA ELEGIA DE TEMÀTICA FÚNEBRE](#)

2. POESIA ELEGÍACA

L'elegia és un subgènere de la poesia lírica llatina. Com passa amb altres gèneres poètics clàssics, el que determina la pertinença al gènere, a banda de la temàtica (principalment amorosa ^[1]) i el to (tot sovint intimista i sentimental), és l'ús d'un determinat esquema mètric: **el díptic elegíac** ^[2].

Fou, a més, un gènere de vida molt curta: va ser conreat en els darrers anys de la República i els primers temps del Principat o Imperi. El primer autor llatí de qui es conserven versos en díptics elegíacs és **Catul**; el darrer autor important d'elegies és **Ovidi**; i entre tots dos se situen figures destacables com **Properci** i **Tibul**.

Als v. 51-54 del poema desè dels *Tristia*, el mateix Horaci ofereix aquest escrit cànion d'autors elegíacs llatins:

*[...] nec auara Tibullo
tempus amicitiae fata dedere meae.
Successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi;
quartus ab his serie temporis ipse fuit.*

Traducció: "A Tibul els fets avars no li donaren l'ocasió de ser amic meu. Aquest fou el teu successor, Gal ^[3]; Properci el fou d'ell; el quart després d'aquests, passat un temps, vaig ser jo mateix".

NOTES:

[1] Tot i que la temàtica amorosa no és ni de bon tros l'única que conrea la lírica llatina. Llegeix l'[APÈNDIX 3: UNA ELEGIA DE TEMÀTICA FÚNEBRE](#).

[2] El díptic elegíac està format per dos versos: un hexàmetre dactílic (el vers característic de l'èpica grega i de bona part de l'èpica llatina, inclosa l'*Eneida* de Virgili) i un pentàmetre. Les composicions del gènere elegíac llatí formalment estan constituïts per una successió (més o menys llarga) d'aquest tipus de díptics.

[3] Es refereix a Gai Corneli Gal, poeta líric l'obra del qual avui és perduda.

3. OVIDI: BIOGRAFIA

Publi Ovidi Nasó (*Publius Ovidius Naso*) nasqué l'any 43 aC a [Sulmona](#), en el si d'una família benestant de l'[ordre eqüestre](#). Als dotze anys fou enviat pel seu pare a Roma, perquè hi estudiés amb reputats mestres de retòrica i així es preparés per a una futura carrera oratòria i política. Als disset anys va prendre la toga viril, va donar per finalitzada la seva formació a Roma i va emprendre un gran llarg viatge d'estudis per Sicília, Grècia i l'Àsia Menor. Poc després de tornar d'aquell viatge, bandejà definitivament bandejà tota intenció de fer carrera política i decidí consagrar la seva vida a l'activitat literària.

Essent encara molt jove, va donar a conèixer els seus dots poètics amb la publicació dels *Amors*, un recull de poemes dedicats a Corinna, una estimada fictícia. Arran de l'èxit d'*Amors*, Ovidi compon altres poemes de temàtica eròtica: una sèrie d'epístoles literàries anomenades *Heroides*, i tres altres obres en vers elegíac i de pretès caire didàctic en què teoritza sobre les relacions amoroses (*Ars amatoria*, *Remeis d'Amor* i un breu tractat sobre cosmètica femenina).

Als quaranta anys va casar-se per tercera vegada: va contraure matrimoni amb Fàbia, una vídua de l'alta societat romana gràcies a la qual Ovidi fou acollit en els ambients més selectes de la ciutat. Aquells anys va dedicar-los a la composició de la seves obres més ambiciosos: les *Metamorfosis* i els *Fastos*. Va aconseguir enllestir la primera, però no pas la segona, ja que August el va condemnar a l'exili. L'any 8 dC va haver d'abandonar Roma per instal·lar-se a la llunyana ciutat de Tomis (a la riba occidental de la Mar Negra) ^[1]. No són gens clars els motius exactes del desterrament. Ovidi va viure l'exili forçat com una autèntica desgràcia, i la resta de la seva vida la va ocupar a escriure poemes en què bé es planyia amargament pel seu infortuni, bé suplicava a amics i coneguts perquè intercedissin davant d'August i li imploressin el seu perdó. August va morir l'any 14 dC sense haver indultat Ovidi, que va morir en l'exili a Dàcia tres anys més tard (17 dC).

NOTA:

[1] Aleshores Tomis era una ciutat de la província de Dàcia, un dels límits de l'Imperi. Avui la ciutat s'anomena [Constança](#) i pertany a l'estat de Romania.

4. OVIDI: OBRA POÈTICA

L'obra poètica ovidiana es pot organitzar en tres grans blocs ^[1]:

1. Poesia de temàtica amorosa:

- *Amors (Amores)*.
- **Heroides** (*Epistulae heroidum*).
- **Art amatòria** (*Ars amatoria*).
- **Cosmètics per al rostre de la dona** (*Medicamina faciei femineae*).
- **Remeis per a l'amor** (*Remedia amoris*).

2. Poesia epicoreligiosa:

- **Metamorfosis** (*Metamorphoseon libri XV*) ^[2].
- **Fastos** (*Fasti*).

3. Poesia de l'exili:

- *Tristes (Tristia)*.
- *Pòntiques (Epistulae ex Ponto)*.

A més, va escriure dues altres obres considerades menors: *Halièutica* (un tractat sobre els peixos i l'art de la pesca) i *Ibis* (una invectiva en vers contra un enemic a qui acusa de ser responsable de totes les seves desgràcies).

NOTES:

[1] Entre parèntesis, els títols en llatí de les obres.

[2] Aquesta és l'única obra d'Ovidi escrita en un metre diferent al distic elegíac.

4.1. Poesia de temàtica amorosa

Fins als 25 anys d'edat, Ovidi es dedica a escriure poesia elegíaca de temàtica amorosa. Gràcies a aquestes obres esdevé un poeta molt apreciat pel públic romà.

- **Amors (Amores)**. Amb aquesta obra de joventut, Ovidi es dona a conèixer com a poeta. Consta de tres llibres de poemes ^[1] en què l'autor parla en primera persona de la seva relació amb una amant que anomena Corinna ^[2]. Sembla que aquest nom és bé un pseudònim bé un personatge fictici emprat per Ovidi per exposar tot un ventall de situacions i sentiments convencionalment associats a les relacions amoroses: els dubtes i les dificultats per concertar una primera cita, l'enviament de presents, l'aparició de la gelosia, el tràngol de la infidelitat, el dolor de sentir-se traït, l'experiència de la reconciliació, etc. Tots els poemes estan escrits en díctics elegíacs i s'adeqüen a la temàtica i als tòpics de la poesia eròtica elegíaca prèviament desenvolupada per Tibul i Properci.

Llegeix els següents textos dels [Amors](#).

- **Heroïdes (Epistulae heroidum; literalment, "Epístoles de les heroïnes")** ^[3]. Escrites en vers elegíac i en forma d'epístoles poètiques, és una col·lecció de vint-i-una cartes d'amor fictícies escrites principalment per heroïnes mítiques o llegendàries que retreuen als seus amants que les hagin traït i abandonat: Dido escriu a Eneas, Ariadna a Teseu, Penèlope a Ulisses, Fedra a Hipòlit, Medea a Jàson, etc. També s'hi inclou al recull alguna carta escrita per un personatge masculí, com ara l'epístola de Paris a Hèlena. Igualment, hi ha una carta en què la dona que en la ficció pren la ploma no és un personatge mitològic, sinó d'una figura històrica: la poetessa Safo de Lesbos. En tots aquestes textos Ovidi s'exhibeix com un mestre en l'expressió dels sentiments i emocions d'aquestes dones ferides i consternades: la melangia, la tristesa, la ràbia i la desesperança de les heroïnes, tot això és plasmat en aquesta obra d'una forma absolutament creïble i singularment brillant.

Llegeix els següents extractes de les [Heroïdes](#).

A més d'aquests dos reculls poètics de caire líric, Ovidi va escriure també tractats de preceptiva amorosa en vers elegíac:

- **Art amatòria (Ars amatoria)**, també coneguda com *Art d'amar* ^[4]. És un poema didàctic sobre l'art o tècnica de la seducció. No es tracta, però, d'un tractat amb pretensions preceptives ni de to seriós; tot al contrari, pretén ser una obra essencialment entretinguda en la qual predomina un cert to enjogassat. Consta de tres llibres: els dos primers aporten consells als homes per ajudar-los a conquerir les dones i conservar el seu amor; el darrer s'adreça a les dones, lloant la major fermesa del seu amor en comparació amb el dels homes i oferint recomanacions a l'entorn de l'aspecte físic i petites estratègies per resultar atractives i sempre interessants per als seus amants.

Llegeix els següents passatges de l'[Art amatòria](#).

- **Remeis d'amor (Remedia amoris)** ^[5]. El mateix any que es publicaren els tres llibres de l'*Art Amatòria*, sortiria a la llum una altra obra d'Ovidi, *Remeis d'amor*, en la qual el poeta explica com protegir-se dels mals de la passió amorosa. Aquest poema didàctic s'adreça especialment als nois joves. L'autor es proposa ensenyar-los a lluitar contra la idealització de la dona i assegura que, si se segueixen els seus consells, es poden evitar molts suïcidis causats per amors desgraciats. L'obra consta d'un sol llibre i sembla concebuda com un epíleg de l'*Art Amatòria*.
- **Cosmètics per al rostre de la dona (Medicamina faciei femineae)** ^[6]. És un poema de tan sols cents versos en què Ovidi exposa a les dones receptes cosmètiques per potenciar la seva bellesa.

NOTES:

[1] El primer llibre inclou quinze poemes; el segon, en té dinou; el tercer i darrer en conté quinze.

[2] Ovidi pren el nom d'una poetessa grega de cronologia discutida.

[3] Traducció anglesa en xarxa al web de *Perseus Project*. Entra en aquest [enllaç](#). Traducció en francès a Wikisource: clica [aquí](#).

[4] Disposes d'una traducció on-line al castellà de l'obra sencera, [aquí](#).

[5] Pots llegir una traducció en castellà en aquest [enllaç](#) de Wikisource.

[6] Text bilingüe llatí / castellà, [aquí](#).

4.2. Poesia epicoreligiosa

Després d'escriure les obres elegíques de temàtica eròtica de què hem parlat al capítol precedent, Ovidi fa un gir de timó en la seva carrera literària i es proposa compondre dos grans poemes de temàtica religiosa i mitològica.

- *Metamorfosis* (*Metamorphoseon libri XV*, literalment "Els quinze llibres de les metamorfosis"). Enllestit pels volts de l'any 7 aC, és l'obra més ambiciosa d'Ovidi. És, també, l'única que no fou escrita en dístics elegíacs, sinó en **hexàmetres dactílics**, el vers propi de la poesia èpica. Aquests quinze volums són una mena de recull enciclopèdic en vers de la mitologia clàssica, que comprèn més de dues-centes cinquanta narracions ^[1]. El títol *Metamorfosis* es deu al fet que el fil conductor que uneix tots els relats és que sempre culminen amb la transformació del protagonista. La ordenació dels relats és cronològica: comença amb el mite cosmogònic i acaba amb una sèrie de mites vinculats a la història romana "recent" (des de la perspectiva d'Ovidi), com és el cas de la divinització de Juli Cèsar.

Tot seguit exposem alguns dels mites més cèlebres que són recollits a l'obra:

- Relats que expliquen l'origen de l'univers (cosmogonia), l'aparició dels déus (teogonia) i la creació dels homes (antropogonia). S'inclou el mite de les quatre edats de la humanitat.
 - La gegantomàquia o lluita entre els gegants i els déus Olímpics, que surten vencedors de la contesa.
 - Mite del Diluvi, els únics supervivents del qual seran Deucalió i Pirra.
 - Diverses narracions mítiques que expliquen com déus o humans es transformen en animals, arbres, estels o constel·lacions ^[2]. Per exemple, els mites de Dafne i Apol·lo, de Narcís i Eco, de Píram i Tisbe, de Filèmon i Baucis, d'Orfeu i Eurídice, d'Aracne, del rei Midas, etc.
 - Relats relacionats amb la guerra de Troia (protagonitzats per personatges com ara Ifigènia o Aquil·les), amb l'arribada d'Eneas a terres italianes i la fundació de la ciutat de Roma per obra de Ròmul.
 - Episodis de la història romana que ja en temps d'Ovidi havien esdevinguts llegendaris, com la transformació de Juli Cèsar en estel després de la seva mort.
- **Fastos** (*Fasti*). És un poema escrit en versos elegíacs on es descriuen les diferents festivitats sagrades del calendari romà. L'obra, que havia de tenir dotze llibres, finalment va quedar interrompuda quan Ovidi ja n'havia escrit la meitat. El motiu que explica que restés inacabada fou el desterrament de l'autor a terres dàcies.

NOTES:

[1] Moltes generacions han conegut a través d'aquesta obra els mites de l'Antiguitat. Les *Metamorfosis* ha estat una de les obres de la literatura més llegides al llarg de la història (va comptar amb traduccions a diverses llengües europees medievals) i ha estat inspiració i referent de moltes obres literàries i de les arts plàstiques fins a l'Edat Moderna. El propi Ovidi no es va equivocar en considerar que les *Metamorfosis* eren la seva obra mestra i més immortal (la qualifica de *carmen perpetuum*, "poema etern").

[2] El mite que explica la conversió d'un ésser en estel o constel·lació s'anomena catasterisme.

4.3. Poesia de l'exili

L'any 8 dC, quan Ovidi tenia 51 anys, va ser exiliat per ordre directa d'Octavi August a Tomis, a la costa occidental de la Mar Negra. No es coneix amb claredat el motiu d'aquest càstig tan sever. El propi Ovidi explica les causes del seu desterrament amb l'expressió *carmen et error*: 'un poema i un error'. El *carmen* ('poema') deu fer referència a l'*Ars amatoria*, el llibre pretesament 'didàctic' sobre la seducció i l'amor lliure, que de ben segur resultaria ben poc edificant per a l'emperador i la seva política de recuperació dels vells valors morals dels romans. L'*error*, sens dubte la causa immediata de l'exili, podria haver estat que Ovidi es veiés implicat en un escàndol que afectava personalment la família imperial: potser es tractava de l'adulteri de la seva néta, la jove Júlia, amb Juni Silà.

Les **Tristes** (*Tristia*) ^[1] i les **Pontiques** (*Epistulae ex Ponto*) són dos reculls de poemes que apleguen les obres que Ovidi escrigué des de l'exili. El tema quasi obsessiu d'aquests poemaris és el propi exili i l'amargor amb què Ovidi el viu. Les composicions de les *Tristes* tenen forma de cartes adreçades a un destinatari indeterminat; en elles el poeta es plany de la seva dissort, alhora que explica diversos episodis autobiogràfics com el seu comiat de Roma, les penalitats del viatge fins a la Dàcia o l'abatiment de viure en un lloc tan inhòspit i llunyà de la civilització. Les *Pontiques* són poemes en versos elegíacs destinats als amics d'Ovidi: l'autor els demana que medïin per ell i implorin el perdó, primer, d'August i, un cop mort aquest, del seu successor Tiberi.

Al capítol [5.4. Poesia de l'exili](#) de l'apèndix primer, hi pots llegir algun fragment d'aquest poemes.

NOTA:

[1] El títol que es dona a l'obra en llatí és la forma neutre plural de l'adjectiu 'trist'; per tant, també es pot traduir *Les coses tristes* o *Les tristeses*'. Pots trobar-ne online una [traducció en castellà](#) de l'obra.

5. APÈNDIX 1: TEXTOS D'OVIDI

[5.1. Amors](#)

[5.2. Heroides](#)

[5.3. Ars amatòria](#)

[5.4. Poesia de l'exili](#)

5.1. Amors

- *Amors I, 4, v. 1-29* ^[1]. S'exposen consells perquè els amants es puguin comunicar amb un codi secret durant un banquet quan el marit d'ella està present.

Ha d'assistir el teu marit al mateix banquet que nosaltres:

prego per ell que aquest sigui el seu últim sopar.

¿Contemplaré jo, per tant, la noia tan estimada,

jo convidat, que els seus frecs facin un altre fruit?

¿Escalfaràs el costat d'un altre, al damunt ajaguda?

I ell, quan voldrà, ¿les mans et passarà pel clatell?

No t'estranyis ja més que, amb el vi, per l'Atràcida blanca

els ambigus barons fossin moguts a lluitar:

jo, que a la selva no visc ni a un cavall són units els meus membres,

crec que amb prou feines podré treure't les mans del damunt ^[2].

Tanmateix, en allò que has de fer instrueix-te, i no deixis

que se m'enduguin els mots l'Euros ni el Notos suau.

Vine abans que el marit; no tinc gaire clar, si hi vinguessis,

el que podríem fer; tu, tanmateix, vine abans.

Quan ell s'ajegui al coixí, tu, companya d'honesta mirada,

vés a estirar-te a prop: toca'm un peu en secret;

mira'm, i dels moviments del meu cap i la cara expressiva

capta els signes furtius, i amb aquest codi respon;

mots dels més eloqüents et diré, tot callant, amb les celles,

mots que prendràs entre els dits, mots que amb el vi són gravats.

Quan et vingui el record de la nostra Venus fogosa ^[3],

amb el polze suau toca't les galtes rogens;

si m'haguessis de fer cap retret de manera callada,

penja't flonja la mà just de l'orella a l'extrem;

quan t'agradin les coses que faig o que dic, vida meva,

sense descans l'anell entre els teus dits fes girar;

toca la taula amb les mans com els suplicants solen fer-ho

quan desitgis molts mals ben merescuts al marit.

- **Amors II, 2, v. 15-28.** L'amant s'adreça a un esclau eunuc encarregat de vigilar la muller del seu amo: li prega que faci els ulls grossos i no reveli al marit els amors furtius de la mestressa.

Sigui la llibertat furtiva el present que li [=a la teva mestressa] atorguis

i ella, en el seu moment, et tornarà el que ha rebut ^[4].

¿Ser encobridor et fa goig? Amb l'esclau la mestressa s'obliga.

¿Ser encobridor et fa por? Mira de fer-te el distret.

Cartes llegeix en privat: les hi envia la mare, pots creure-ho.

Entra un desconegut: és conegut tot seguit.

Té una amiga que està delicada, mes no malalteja:

que la visiti; per tu, l'altra pateix greus dolors.

Si s'entreté, perquè, en fi, la llarga espera no et cansi,

tu amb el front col·locat entre els genolls pots roncar.

El que pot fer al temple d'Isis vestida amb Ili no ho demanis,

i no passis neguit dins els teatres rodons.

L'encobridor s'emporta els honors usuals de l'empresa;

¿o és que hi ha algun treball més descansat que callar?

- **Amors III, 3, v. 1-16** . L'autor es plany perquè Corinna ha faltat al jurament de fidelitat que l'unia a l'amant. S'aprofiten aquest versos per fer una descripció de la bellesa de la dona (*descriptio puellae*). En aquest versos s'exposen els trets característics de la bellesa femenina segons el cànon de la lírica llatina; Ovidi, però, això ho fa a través d'un singular artifici retòric: es lamenta que, malgrat el perjuri comès, la bellesa d'ella romanguí intacta, i expressa la seva frustració perquè els déus no hagin castigat la noia pel seu perjuri privant-li del poder del seu atractiu físic.

Au, vés creient que hi ha déus: ha faltat a la fe que jurava

i continua mostrant el mateix rostre d'abans.

Llarg, com tenia els cabells quan encara no era perjura,

doncs els té llargs igualment ara que els nùmens ^[5] ha ofès;

blanca, amb aquella blancor que a un rosat rubor es barreja,

era abans: li llueix al semblant niví el rubor;

era petit el seu peu: el peu té una forma ben justa;

alta i bonica ha estat: alta i bonica es manté;

els tenia expressius: els ulls com un astre li brillen;

molts vegades per ells pèrfidament ha mentit ^[6].

Certament, des de sempre que jurin en fals a les noies

els ho permeten els déus: té la bellesa un poder.

Ella recordo bé que ha jurat pels seus ulls no fa gaire

i pels meus ulls: són els meus els que el dolor m'han sentit

Tots els textos d'aquesta secció són traduccions de **J. Parramon** (Ovidi, *Amors*, ed. Quaderns Crema)

NOTES:

[1] *Amors* I, 4, v. 1-29 = *Amors*, llibre I, poema 4, versos 1 a 28. Fixa't en la distribució dels versos dístics elegíacs. En cada parell de versos hi trobem, primer, un hexàmetre dactílic, i en segon lloc, un pentàmetre (aquest vers queda assenyalat amb una sagnia inicial).

[2] Al·lusió a la lluita entre els lapites i els centaures (aquests darrers, éssers de mig cos humà i mig cos de cavall). L'Atràcida és Hipòdame, que fou raptada per un centaure ebri durant el seu banquet de noces. És ben habitual en el gènere elegíac les referències a episodis mítics que serien de sobres coneguts pel públic receptor dels poemes.

[3] Venus és la deessa romana de l'amor. Al text, es refereix als encontres sexuals de la parella.

[4] La mestressa té la potestat d'alliberar l'esclau; l'autor planteja que si l'eunuc fa un bon servei a la seva senyora bo i encobrint els seus amors adúlts, en un futur aquesta li ho pot recompensar concedint-li la llibertat.

[5] Els númens serien aquelles divinitats en nom de les quals la dona havia jurat un amor etern i fidel.

[6] És molt habitual en el gènere líric romà que els amants posin com a testimonis dels seus juraments els propis ulls.

5.2. Heroïdes

- **Carta d'Ariadna a Teseu, v. 1-24.** Ariadna, filla del rei Minos, va traïr el pare per ajudar l'atenès Teseu a matar el Minotaure. Quan fugiu de Creta, Teseu s'endu Ariadna amb ell. De travessa cap a Atenes, fan una escala a l'illa de Naxos, on Teseu abandona Ariadna mentre aquesta dorm. L'*Heroïda* d'Ovidi comença amb els amargs mots d'Ariadna que rememora el moment en què es despertà tota sola a Naxos i descobrí que el seu amant havia aprofitat la nit per desfer-se d'ella.

Vaig trobar que tota l'estirp dels animals salvatges era millor que tu, i que jo no estava pitjor en mans de qualsevol altre que en les teves. Això que ara llegeixes, Teseu, t'ho envio des d'aquella platja en què em traïreu la son i tu, que amb fellonia vas parar-me un parany en els meus somnis. Era l'instant en què la terra tot just ha espargit els vidres de la rosada i els ocells es planyen amagats entre el fullatge. Sense desvetllar-me del tot, empegueïda per la son, vaig moure les mans mig adormida per abraçar Teseu: no hi era; torno a estirar els braços arreu del llit: no hi era. La por em va desvetllar: em dreço aterrida i d'un salt surto del jaç buit. Ressona aleshores el meu pit pels cops dels palmells i m'estiro els cabells ^[1], esbullats com eren pel son. Hi havia la lluna; maldo per veure alguna cosa enllà de la costa; però els ulls no reïxen a llucar res allà lluny. Corro com embogida aquí i allà, d'un costat a l'altre; la densa sorra frena els meus peus de noia. I mentre cridava per tota la platja "Teseu!", els rocs còncaus em retornaven el teu nom; i tants cops com jo et cridava, tantes voltes em cridava aquell indret. Fins i tot l'indret malfadat volia socórrer-me, pobra de mi!

- **Carta d'Hèlena a Paris, v. 1-12.** Helena retreu a Paris que abusés de l'hospitalitat del seu marit, Menalau, i d'ella mateixa per raptar-la. Per aquest fet ignominiós, l'honor d'Hèlena ha quedat malmès. Ovidi planteja la carta com a resposta d'una epístola que Paris prèviament havia tramès a Hèlena.

Si hagués pogut no llegir el que he llegit, Paris, salvaria, com fins ara, la meva condició de dona honesta. Ara que la teva epístola ha sollat els meus ulls, la glòria de no donar-li resposta em sembla inútil. Has gosat, estranger, macular la sagrada hospitalitat posant a prova la deguda fidelitat d'una esposa! ¿Per això fou que t'acollí el port de la riba de [Tènaros](#) quan eres una joguina en mans dels mars i els vents? El nostre palau no va tenir per a tu les portes closes, malgrat venies d'un poble diferent i llunyà, perquè la traïció fos l'agraïment per tal servei. ¿Era hoste o enemic el que d'aquesta manera hi entrava?

NOTES:

[1] Colpir-se el pit i estirar-se els cabells són gestos de dol femení.

5.3. Art amatorià

- **Art amatorià I, v. 1-10.** Aquest versos són part del proemi de l'*Art amatorià*. L'autor explica el contingut i la finalitat del llibre: es presenta l'obra com un llibre d'instrucció en l'art d'estimar, bo i explicant que l'amor és una tècnica que pot ser ensenyada i apresada. Ovidi es presenta com el mestre més excel·lent en aquest art per voluntat i gràcia de Venus, la deessa de l'amor i de la seducció.

Si algú d'aquest poble no coneix l'art d'estimar, que llegeixi aquest poema i, instruït per la seva lectura, que estimi. Amb art ^[1] es mouen ràpides les embarcacions a vela i a rem; amb art es desplacen lleugers els carros: amb art ha de ser regit l'amor. Automedon era expert en manejar els carros i les regnes flexibles; Tifis era el timoner de la nau Hemònia ^[2]. A mi Venus m'ha designat mestre del tendre amor. Aquest és certament salvatge i sovint es rebel·la contra mi, però és un nen, edat dòcil i pròpia per deixar-se guiar ^[3].

- **Art amatorià I, v. 89-100.** Entre els llocs propicis per a la conquesta amorosa, l'autor fa esment del teatre. En aquest passatge es palesa el to frívol de les lliçons d'Ovidi, que planteja la conquesta amorosa com poc més que un passatemp per als homes joves, com ho podria ser anar de cacera.

Però tu caçaràs especialment en els teatres semicirculars; aquests llocs són més productius del que puguis desitjar. Allí trobaràs algú a qui estimar, algú amb qui divertir-te, algú a qui tocar una sola vegada i algú a qui vulguis retenir. Tal com van i vénen nombroses les formigues en una llarga filera quan transporten l'aliment habitual en la seva boca portadora de gra, o bé tal com volen les abelles, havent assolit els seus boscos i les seves pastures flairoses ^[4], així es precipita la dona extremadament atractiva cap als concorreguts jocs ^[5]; sovint l'abundància ha fet endarrerir la meva elecció. Vénen per veure, però també per ser vistes: aquest indret presenta molts perills per al cast pudor.

- **Art amatorià III, v. 251-296.** El tercer llibre es dedica als consells a les noies. En aquest passatge, l'autor dona una sèrie de recomanacions a les dones per semblar més atractives, cosa que sovint passa per ocultar aquells trets que les poden fer semblar vulgars o lletges. De nou, paga la pena observar els punts de comicitat del discurs d'Ovidi.

No heu vingut a mi perquè us ensenyi, Sèmele o Leda, ni tu, Sidònia, que vas ser portada per sobre el mar per un fals toro, ni tampoc Hèlena, la qual tu, Menelau, reclames no sense raó; tampoc sense raó la retens tu, raptor troià ^[6]. Vénen perquè les instrueixi una multitud de dones maques i lletges, i sempre és més abundant el dolent que el bo. Les maques no demanen l'ajuda ni els preceptes del meu art, ja que tenen el seu propi dot: una bellesa poderosa sense artifici. Quan el mar està en calma el mariner reposa sense preocupacions; quan s'encrespa s'asseu prop dels comandaments de navegació.

Tanmateix, són poques les cares sense defectes: oculta els teus defectes i, en la mesura que puguis, amaga les imperfeccions del teu cos. Si ets petita, seu, perquè no sembli que estàs asseguda quan estàs dreta, i ajeu-te al llit per petita que siguis. Allí, per tal que no et puguin prendre mides mentre estàs ajaguda, amaga els teus peus posant-te una manta a sobre. La que sigui massa prima que es posi vestits de fil gruixut i que deixi caure una ampla túnica des de les espatlles. La pàl·lida que cobreixi el seu cos amb un vestit de ratlles de color porpra. La que sigui més morena que recorri a l'ajuda del peix de Faros ^[7]. Un peu deforme s'ha d'amagar sempre en un calçat blanc, i a unes cames primes no els deslliguis mai les corretges ^[8]. A unes espatlles altes els convenen petits coixinets. Un pis llis l'ha de cenyir un sostenidor. La que tingui els dits gruixuts i les ungles rasposes, que gesticuli poc en parlar. La que tingui una olor de boca forta, que no parli mai en dejú i que sempre es distancii una mica de la cara de l'home.

Si tens alguna dent negra o gran, nascuda sense ordre, en riure t'ocasionarà grans perjudicis. Qui s'ho creuria? Les noies fins i tot aprenen a riure i d'aquesta manera cerquen atractiu. Que l'obertura de la boca sigui moderada, que surtin els petits clotets a un i altre costat, que la part inferior dels llavis cobreixi la part superior de les dents, i que la illada no s'eixampli amb

un riure continuat, sinó que sigui un so lleu amb un no-sé-què femení. N'hi ha alguna que força la boca amb una absurda riallada; una altra quan riu contenta, diries que està plorant; aquella té un so ronc i desagradable: riu tal com brama una burra barroera que dóna voltes a la roda aspra del molí.

On no arriba l'art? Apreneu a plorar amb gràcia i podreu plorar el temps que vulgueu i com vulgueu. I què dir quan en parlar s'equivoquen en una lletra i forçant la parla la seva llengua quequeja? Té gràcia aquest defecte: aprendre a dir malament algunes paraules i a parlar pitjor del que saben.

- **Art amatòria III, v. 469-479.** També pertany al llibre tercer aquest passatge, en el qual l'autor dóna indicacions a les noies sobre quant convé esperar abans de respondre la carta d'un pretendent.

Que primer temptegin el camí unes paraules escrites en tauletes d'avet. Que una serventa de confiança rebí les cartes enviades. Mira-les atentament i del que llegeixis dedueix si fingeix o et sol·licita de tot cor. Torna-li resposta després d'una breu esperar: l'espera sempre incita els amants, només si és un temps curt. Però ni et prometis fàcilment al jove que et demana ni tampoc li neguis amb duresa el que et demana. Fes que temi i que esperi al mateix temps, i cada vegada que responguis, que l'esperança sigui més gran i certa, i el temor més petit.

Tots els textos són traducció de **T. Puig** (Ovidi, *Art d'estimar*, Edicions la Magrana).

NOTES:

- [1] Al llarg de tota l'obra, cal entendre *art* com a sinònim de *tècnica*: el conjunt de coneixements necessaris per dominar una matèria.
- [2] Ovidi aporta dos exemples de mestratge d'una tècnica tot recorrent a personatges de la tradició mitològica ben coneguts pel seu públic: Automedon era l'auriga que conduïa el carro d'[Aquiles](#); Tifis era el timoner de la nau en què viatjaren els [Argonautes](#) en la seva expedició fins a la Còlquida.
- [3] Ovidi identifica constantment l'amor amb el déu Amor (també anomenat Cupido), fill de Venus. Els antics concebien aquest déu com un infant capriciós i juganer.
- [4] Aquest tipus de comparacions en origen eren característiques de la poesia èpica: són molt freqüents en els textos homèrics i, també, en l'*Eneida* de Virgili.
- [5] "Els jocs" són els *ludi scaenici*, els espectacles teatrals que se celebraven al teatre.
- [6] Ovidi explica que els consells que tot seguit oferirà no són pensats per a les dones de gran atractiu físic, i posa com a exemples heroïnes mitològiques notables per la seva bellesa: [Sèmele](#) (amant de Júpiter i mare del déu Bacus), [Leda](#) (una altra amant de Zeus, mare dels Diòscurs, Clitemnestra i Hèlena), [Europa](#) (la filla del rei de Sidó a la qual Zeus va raptar) i [Hèlena](#) d'Esparta (esposa de Menelau, que fou raptada pel príncep troià Paris).
- [7] El peix de Faros és el cocodril. Ovidi es refereix a la *crocodilea*, un cosmètic per blanquejar la pell elaborat amb els excrements d'aquest animal.
- [8] Les corretges del calçat arribaven fins a mitja cama.

5.4. Poesia de l'exili

- *Tristes I, 1, v. 1-26*. Són els versos inicials de la primera elegia dels *Tristia*. Ovidi explica la seva partida de Roma, després d'acomiar-se d'amics i familiars. El to afligit i pesarós d'aquest fragment és el que domina en totes les composicions de l'exili.

Cuando se me aparece la tristísima visión de aquella noche que fue para mí mis últimos momentos en Roma, cuando de nuevo revivo la noche en que tuve que dejar tantas cosas para mí queridas, todavía ahora de mis ojos resbalan las lágrimas.

Ya estaba cerca el día en que Augusto me había ordenado partir desde las fronteras de la más remota Italia. Ni el tiempo ni el ánimo habían sido bastante apropiados para los preparativos, mis decisiones se habían visto entorpecidas por la prolongada espera. No puse cuidado en escoger los acompañantes, los criados, los vestidos o lo necesario para mi destierro. Estaba tan aturdido como el que, herido por el rayo de Jove, está vivo, pero él no es consciente de que vive.

Pero cuando el propio dolor disipó esta niebla de mi mente y recobráronse por fin mis sentidos, a punto de partir, me dirijo por última vez a mis afligidos amigos, que de muchos sólo me acompañaba alguno que otro. A mí que lloraba, me sostenía mi amante esposa, aun más llorosa, cayendo por sus mejillas sin cesar una lluvia de inmerecidas lágrimas. No estaba presente mi hija; estaba lejos, en las tierras de África, y no había podido hacerse una idea de mi aciago sino. Doquiera que mirases, llantos y gemidos se oían y el aspecto del interior de la casa era el de un nada silencioso funeral. Mujeres y hombres, también los criados, lloran en mi entierro, y no hay rincón en la casa que no se vea anegado por las lágrimas. Si es lícito servirse de los grandes ejemplos en los incidentes menores, tal era el aspecto de Troya en el momento de su caída.

El text està pres de la traducció castellana de E. Baeza (Ovidio, *Tristezas*, Alma Mater, CSIC).

6. APÈNDIX 2: TEXTOS D'ALTRES AUTORS D'ELEGIA AMOROSA

- **Catul, Poema 87.** Breu elegia amorosa en què Catul exposa l'excel·lència del seu amor envers la seva estimada Lèsbia. Aquest és un tòpic del gènere elegíac romà que tindrà gran continuïtat en la poesia europea posterior, des dels trobadors medievals, passant per la poesia renaixentista, fins arribar al romanticisme.

No podrà mai proclamar cap dona que ha estat estimada

com tu, Lèsbia meva, ets estimada per mi.

Mai no hi hagué jurament respectat amb una constància

tan gran com la que jo t'he demostrat estimant-te.

Traducció **J. I. Ciruelo i J. Juan** (Catul, *Poemes*, Edhasa).

- **Properci, Elegies I, 1, v. 1-8, 17-22 i 33-38.** D'acord amb un dels tòpics del gènere elegíac eròtic, l'autor presenta el seu sentiment d'amor cap a Cíntia com una malaltia o follia per a la qual no hi ha remei. A la vegada, i això respon a un altre tòpic del gènere, no deixa de celebrar l'excel·lència d'aquest amor singular, incomparable amb cap altre.

Cíntia ^[1] fou la primera a sorprendre'm amb una mirada,

pobre de mi, jo que abans no coneixia el delit.

Aleshores, l'Amor ben ferm abaté l'altivesa

del meu esguard, i els peus sobre el meu cap va posar;

ell m'ensenyà fins i tot a odiar les castes donzelles

forassenyat, i també viure mancat de consell.

Sembla que ja fa un any que aquesta follia no em deixa

i he de creure, per tant, que em maleeixen els déus.

[...]

Però un amor peresós a mi cap ardit no m'ensenyà

ni em fa anar per camins ja coneguts, com abans.

Mes vosaltres, que feu amb eixarms que minvi la lluna

i que en el màgic foc el sacrifici ofreneu,

ara, doncs, capgireu el cor de la meva mestressa,

que empal·lideixi, almenys tant com el nostre semblant! ^[2]

[...]

I és que unes nits amargues la meva Venus m'imposa

i, insadollable, mai no m'abandona l'Amor.

Doncs, us aviso: eviteu aquest mal: cadascú que mantingui

la seva cura, i l'amor habitual guardi al jaç,

perquè si al meu consell algú tanqués les orelles,

ai, amb quant de dolor recordarà això que dic!

Traducció de **J. Parramon** (Properci, *Llibre primer d'elegies*, Quaderns Crema).

- **Properci, Elegies IV, 7.** Elegia dedicada a Cíntia quan aquesta ja és morta. El tòpic d'un amor que no pot ser vençut ni tan sols per la mort tindrà un important continuador en Petrarca, tretze segles més tard. L'elegia de Properci explica l'aparició en somnis del fantasma de l'estimada i la conversa que tots dos amants mantenen.

Els Manes són alguna cosa ^[3]: no tot s'acaba amb la mort i una pàl·lida ombra fuig de les pires vençudes. Car jo he vist Cíntia inclinada sobre el meu llit, adés enterrada al costat del murmuri d'un camí dels afores ^[4], quan, després de l'enterrament del meu amor, la son se'm venia a sobre i jo em planyia pels glaçats reialmes del meu jaç. Ella tenia els mateixos cabells que quan se l'endugueren, els mateixos ulls; el seu vestit era cremat per un costat, el foc havia consumit el beril·li que solia dur en un dit i el líquid leteu ^[5] li havia marcit el contorn dels llavis.

Respirava i parlava com un ésser vivent, però pels polzes li cruixien les fràgils mans: «Pèrfid, cap noia podria esperar res millor de tu! ¿Com és que la son ja et pot vèncer? ¿És que ja has oblidat les nostres trobades furtives a la sempre desvetllada Subura ^[6] i la meva finestra desgastada pels meus ginys nocturns? Per ella, quants cops vaig davallar fins a tu, penjada d'una corda, mentre amb l'altra mà buscava el teu coll! Ben sovint Venus fou honorada en alguna cruïlla, quan, pit contra pit, els nostres mantells escalfaven els carrers. Ai el pacte secret, ai els seus mots fal·laços que el Not ^[7] dispersà per no haver-los de sentir! Ningú no em va cridar quan els meus ulls ja se n'anaven: si m'haguessis cridat, hauria aconseguit un dia més ^[8]. Ni cap vetllador va fer ressonar per a mi una flauta de canya partida ^[9], ni una teula esquerdada masegava el meu cap que reposava a sobre ^[10]. Perquè, al capdavant, ¿qui et va veure abatut pel meu funeral? ¿Qui, que escalfessis amb llàgrimes la teva toga negra ^[11]? Si et comprometia acompanyar-me més enllà de les teves portes, almenys podries haver demanat que el meu fèretre passés més lentament pel davant. ¿Per què no vas implorar tu mateix, ingrát, vents per a la meva pira? ¿Per què les meves flames no feren flaire de nard? ¿Tan dur també et resultava llançar-hi uns jacints ^[12], que no valen res, i fer libacions a les meves restes amb una gerra trencada ^[13]?

[...] ^[14].

»Però no et faig retrets a tu, Properci, per bé que t'ho mereixis: el meu regnat fou llarg en els teus llibres. Ho juro pel cant irrevocable dels fets – així em bordi benèvol el gos dels tres caps ^[15]! – que sempre et vaig guardar fidelitat. Si menteixo, que xiuli la serp sobre el meu túmul i s'ajegui damunt dels meus ossos. Car al riu immund ^[16] et poden tocar en sort dos estatges i tota la gentada rema per aigües distintes. Un segon corrent s'emporta l'adulteri de Clitemnestra ^[17] o condueix les monstruoses fustes de l'enganyívola vaca cretenca ^[18]. Però vet aquí que l'altra meitat és duta en un esquif engarlandat allí on un oratge feliç acarona les roses de l'Elisi ^[19], per on ressona l'harmoniosa lira, els arrodonits bronzes de Cíbele ^[20] i els plectres lidis entre els cors mitrats. Andròmeda i Hipermestra, mullers sense màcula, relaten els cèlebres temps de llur història. L'una es queixa que els seus braços quedessin moradissos per les cadenes maternes i que les seves mans no mereixien les fredes roques ^[21]. Relata Hipermestra el gran crim que les seves germanes gosaren de fer, però que el seu ànim no fou capaç d'un tal delictes ^[22]. Així, amb les llàgrimes de la mort ens guarim dels amors de la vida. Ja encobreixo jo els molts crims de la teva perfídia.

»Ara, però, et faig unes comandes, si tal vegada encara et commous, si no et té del tot dominat l'herba de Cloris: que a la meva dida Partènia, en els seus anys tremolosos, no li manqui res del que desitgi: podent-ho ser, mai et fou avara. I que Latris, delícies meves, a qui el nom li prové de l'ofici ^[23], mai no sostingui el mirall d'una nova mestressa. I tots aquells versos que vas fer en nom meu, crema'ls: no conservis més les meves lloances. Arrenca l'heura del meu sepulcre, que amb prenyats penjolls m'estreny els ossos tous amb les seves entortolligades cabelleres. I en els camps ramosos, al voltat dels quals s'estén el fructífer Ani i on l'ivori, per voluntat de l'esperit d'Hèrcules, mai empal·lideix; allí escriu sobre una columna un poema digne de mi, però breu, perquè el caminant que surti de la ciutat ràpidament llegeixi: 'Aquí, en aquest terra tiburtina, jeu la daurada Cíntia ^[24]: s'ha afegit aquest honor, Ani ^[25], a la teva riba'. I no menyspreis els somnis que t'arribin per les portes pietoses ^[26]: quan són pietosos els somnis que arriben, són importants. A la nit anem vagaroses, la nit allibera les ombres recloses, fins i tot Cèrber va errant, deslligat de la cadena. Amb la llum del dia, la llei ens ordena retornar als estanys del Leteu: Som embarcades, i el barquer revisa la càrrega que transporta. Que ara unes altres et posseeixin; ben aviat, jo sola et

tindrè. Seràs amb mi i fregaré els meus ossos amb els teus ossos, que s'hi barrejaran».

Així que finalitzà de dir-me tot això com un queixós reclam, la seva ombra s'esvaí d'entre la meva abraçada.

NOTES:

[1] Cíntia és el pseudònim que amaga el nom de l'estimada a qui Properci dedica aquesta elegia amorosa, seguint un costum del gènere (el mateix passa amb la Lèsbia de Catul, la Dèlia de Tibul o la Corinna dels *Amors* d'Ovidi).

[2] Imprecació a les fetilleres perquè dobleguin amb les seves arts el cor de Cíntia.

[3] És un tòpic habitual en alguns epitafis llatins indicar dubtes sobre l'existència dels Manes (sobre aquestes divinitats del món dels morts, llegeix aquesta [entrada de la Viquipèdia](#)). Properci dóna la volta al tòpic quan assereix que, certament, els Manes existeixen: ell ho ha pogut constatar quan els manes de la difunta Cíntia se li han aparegut en somnis.

[4] Era costum dels romans situar les tombes fora de les muralles, al peu dels camins que portaven fins a les ciutats. Enterrar algú *intra muros* comportava el risc de macular l'espai sagrat del recinte emmurallat amb la presència d'esperits tan perillosos com els d'ultratomba. L'única excepció a aquesta pràctica es dóna quan aquell que s'enterra és algú que, un cop mort, ha esdevingut una divinitat. Així va passar, per exemple, amb l'enterrament de Juli Cèsar (en aquest cas, expliquen els historiadors antics, va ser el mateix poble qui va exigir que se l'enterrés dins dels murs, al lloc mateix on va cremar la seva pira fúnebre). Més endavant, al v. 85 d'aquest poema (l'epitafi que Cíntia fa escriure a Properci), s'explica que la tomba de la noia estaria situada en un camí, la via Tiburtina.

[5] És a dir, les aigües del Leteu, un dels rius de l'inframón.

[6] Barri de Roma famós per la seva vida llicenciosa que s'hi duia.

[7] Not era el déu del vent del sud i el nom del vent mateix. En aquest vers, senzillament es refereix de manera genèrica als "vents" que s'emporten paraules i promeses sense ni tan sols haver-les escoltades.

[8] Sembla que es tracta d'una creença d'arrel òrfica, segons la qual la sol·licitud de l'amant podia allargar la vida del difunt amat.

[9] Possiblement seria una pràctica apotropaica per foragitar els mals esperits.

[10] Hi ha dubtes entorn de la interpretació d'aquest passatge. Hi ha qui entén que Cíntia podria queixar-se perquè el seu cap va ser posat sobre una teula i no sobre suaus coixins. D'altres estudiosos afegeixen que potser s'estigui suggerint que la noia va morir per culpa d'un accident amb una teula; aquesta interpretació sembla més difícil de sostenir, sobretot perquè pocs versos després sembla insinuar-se que Cíntia va morir enverinada. Finalment, una tercera interpretació explicaria que teula trencada es referiria al mal estat d'algun dels reclinatoris que, fets amb pedra o porcellana, solien usar-se per acomodar el cap del cadàver.

[11] La *toga atra*, de la qual fa esment Cíntia, era la vestimenta negra característica del dol. Els que estaven de dol no podien fer servir vestits normals, de colors brillants, alegres o que evocessin cap mena d'opulència: havien de vestir robes de tot fos, i així posaven de manifest que estaven sumits en la tristesa i en certa manera, abans de les degudes purificacions, maculats pel contacte amb la mort. Aquesta vestimenta de dol també es podia anomenar *toga pulla*, *pulla uestis* o, en algunes ocasions, *toga sordida*.

[12] Nards i jacints exigeix Cíntia a Properci com a ofrenes florals bé per a la seva pira fúnebre bé per a la seva sepultura (llegeix la nota següent).

[13] No queda del tot clar si Cíntia esperava que Properci fes l'ofrena de jacints i la libació a la seva tomba o a la seva pira. Al text llatí apareix el mot *bustum*, que en principi designa el lloc de la cremació funerària, però en llenguatge poètic sovint és emprat per referir-se al sepulcre. Segons Rufus Fest (historiador del s. IV dC, autor d'un *Breviari del fet del poble romà*), aquest ús paronímic de la paraula s'explicaria pel fet que originàriament el substantiu *bustum* designaria el lloc de cremació quan aquest coincidia amb l'indret de sepultura. Pel que fa a la petició de Cíntia, no queda clar on vol exactament que es dipositin les seves ofrenes fúnebres: totes dues possibilitats són plausibles. Durant la cremació se solia llançar flors al foc del *bustum*; igualment, un cop incinerat el cos era un costum ritual apagar les darreres brases amb una libació de vi. Per altra part, era una pràctica de pietat funerària honorar els morts fent-los ofrenes florals i libacions davant el sepulcre. Potser la discreció que procura tenir Properci durant tot el funeral de la seva estimada (segons explica l'ombra de Cíntia al v. 29), pot fer entendre que aquesta darrera opció sigui la més versemblant.

[14] S'ometen catorze versos (v. 35-48) en què Cíntia demana a Properci que siguin castigats els esclaus que, segons ella insinua, l'haurien enverinat. Tot seguit, fa esment d'uns altres esclaus que, per haver-se mantingut fidels a la senyora més enllà de la mort, han estat víctimes de càstigs injustos.

[15] El monstruós gos Cèrber, guardià de l'entrada de l'Infern.

[16] Es refereix a qualsevol dels tres rius infernals i, per extensió, al mateix Infern.

[17] Clitemnestra, esposa d'Agamèmnon, ajudada pel seu amant Egist, va assassinar el seu marit quan aquest estava prenent un bany al seu propi palau, just després de tornar de la campanya troiana. Aquesta història és esmentada, entre d'altres llocs, a l'*Odissea* homèrica (II, v. 255- 271). Unes altres tradicions farien que l'adúltera Clitemnestra matés tota sola el marit.

[18] Un segon exemple mític d'adulteri. Pasífae, l'esposa del rei Minos, va enamorar-se d'un brau enviat pel déu Posidó als camps de Creta. Fou el déu mateix qui, per venjar-se d'una ofensa que Minos havia comès contra ell, va desvetllar aquesta estranya passió de la reina per l'animal. Presa de la luxúria, Pasífae demana a Dèdal que li construeixi en fusta un cos de vaca: el propòsit era que, amagada a dins, Pasífae podria confondre el brau i seduir-lo. Gràcies a aquest enginy, la reina cretenca va aconseguir ser muntada per la bèstia; del fruit d'aquest unió, va néixer el Minotaure. La llegenda és esmentada per Ovidi, *Metamorfosis* VIII, v. 136-137.

[19] En la geografia mitològica de l'inframón, l'Elisi (o els camps Elisis) és l'espai dels Benaurats. Allí Cíntia hi destina les dones fidels, mentre que les adúlteres van a raure a les parts ombrívols del regne subterrani.

[20] Cíbele és la gran deessa mare frígia sovint assimilada en la mitologia clàssica a Rea, la mare de Zeus (Júpiter, per als romans) i dels altres fills de Cronos (el déu Saturn dels romans). Tenia com a servents els Curetes o Coribants, és a dir, les divinitats que s'encarregaren de la custòdia de Zeus durant la seva criança a Creta, quan la seva mare el va portar al mont Ida per així ocultar-lo al pare: bé emprant instruments musicals, bé xocant les seves armes, els curetes produïen un soroll eixordador amb el qual amagaven els plors de Zeus nadó. Amb tot, la importància de Cíbele es deu al gran culte orgiàstic que es va articular al voltant d'aquesta divinitat d'origen oriental i que va sobreviure fins a èpoques tardanes de l'Imperi romà. Els arrodonits bronzes de Cíbele de què parla Cíntia, s'han d'entendre com instruments musicals propis d'un context de felicitat i alegria quasi extàtic. Al mateix tipus de context festivo-religiós rememoren la música dels plectres i els cors mitrats lidis del vers següent.

[21] Andròmeda era filla de Cefeu, rei d'Etiòpia, i Cassiepea. Aquesta es vantava de ser més bella que totes les Nereides, cosa que incloïa Amfitrite, la muller de Posidó (Neptú, per als romans). El fet va provocar la ira del déu de les aigües, que va enviar un monstre marí per assotar les costes del regne de Cefeu. Donat que un oracle va vaticinar al rei etiop que l'única manera d'apacar Posidó consistia a lliurar la pròpia filla al monstre, Cefeu va encadenar Andròmeda en un penyal que s'abocava cap al mar, oferint-la com a presa del monstre. Perseu, veient la jove lligada a la roca i a punt de ser devorada, va sol·licitar a Cefeu la mà de la noia a canvi d'acabar ell mateix amb el monstre. Així es va fer i Perseu va esposar Andròmeda, qui sempre li va guardar un gran amor i una fidelitat celebradíssima entre els antics. La història de Perseu i Andròmeda és narrada per Ovidi a *Metamorfosis* IV, v. 663-771).

[22] Hipermetra és l'única de les cinquanta germanes Danaides que no s'avingué a assassinar el seu marit.

[23] *Latris*, en grec, vol dir 'esclava'.

[24] Hèrcules és presentat al poema com una entitat divina. Consta que a Tíbur (actual Tívoli) hi havia erigit un temple consagrat a Hèrcules Victoriós. Alguns altres autors llatins expliquen que els aires de Tíbur tenien la propietat de conservar en perfecte estat l'ívor d'aquell temple. Properci aclareix, per boca de Cíntia, que el blanc del marfil es conserva gràcies a la mediació d'Hèrcules.

[25] Afluent del riu Tíber.

[26] Pels antics romans, els somnis de l'ultratomba podien arribar als vius per dues portes, però només una en donava accés als somnis veritables, els únics que havien de ser atesos.

7. APÈNDIX 3: UNA ELEGIA DE TEMÀTICA FÚNEBRE

- **Ovidi, *Amors* III, 9 (v. 1-32 i 59-68).** La temàtica eròtica no és l'única conreada en la lírica elegíaca llatina. Un altre tema força habitual del gènere elegíac són els poemes de lament per la mort d'algú estimat. La present elegia fou composta per Ovidi amb motiu de la mort del poeta Tibul. Aquesta composició s'estructura en dues parts. La primera conté el que és pròpiament el plany per la mort del poeta. És de notar com Ovidi, en comptes d'insistir en l'afflicció dels familiars i amics, recorre a un desplegament d'erudició mitològica i evoca el dol que porten per Tibul tant Venus, la deessa de l'amor, com el seu fill Cupido; tot dos estan profundament afligits per la pèrdua del seu estimadíssim servidor (v. 1-16). El motiu del plany dels déus serveix a Ovidi per introduir el tema entorn al qual es desenvolupa la segona part de l'elegia: si és certa l'existència d'alguna mena de vida *post mortem*, els grans poetes de segur han d'habitar a l'espai privilegiat dels camps Elisis (v. 59-60), ja que en aquests homes excepcionals certament hi ha quelcom de diví (v. 17-18). Dit això, Ovidi demana a insignes poetes ja traspassats (Valeri Catul, Licini Macre Calvus i Corneli Gal) que acullin l'ànima de Tibul, que ara els arriba (v. 59-66). La composició es clou amb dos versos de comiat i protecció al difunt, els quals reprenen alguns dels usos formulars de l'epigrafia lapidària (v. 67-68). S'han omès de la traducció els versos 33-41, en què el poeta insisteix sobre la tristesa produïda per la mort del poeta en el cor de la seva mare i de les seves estimades Nèmesis i Dèlia, les dues principals destinatàries de les elegies amoroses escrites per Tibul (v. 31-32).

Si Mnèmon fou plorat per la seva mare ^[1], si talment ho fou Aquil·les per la seva ^[2], i els tristos fets atenyen fins i tot les grans dees, desferma ja - oh plorosa Elegia - els teus cabells ^[3], gens mereixedors d'un tal patiment. Ai, que massa cert serà ara el teu nom! ^[4] Aquell poeta consagrat al teu art, qui fou glòria teva, Tibul, cos ja sense ànima, crema al damunt d'un pira de troncs amuntegats. Heus aquí el fill de Venus ^[5], com porta el buirac trabucat, l'arc trencat i la teia apagada; mira com va, digne de compassió, amb les ales abatudes, i com es colpeja el pit descobert amb mà ferotge! Li corren les llàgrimes coll avall, rabejant-li els cabells esbullats, i la seva boca ressona amb singlots sotragats. Diuen, bell Julus, que també així sortí ell de casa teva durant el funeral del seu germà Eneas ^[6]; i Venus no és ara no menys atribolada per la mort de Tibul, que quan el ferotge senglar va ferir el seu jove amant a l'engonal ^[7].

Es diu, tanmateix, que els poetes som sagrats i protegits per la divinitat ^[8]; àdhuc n'hi ha que creuen que duem un déu en nosaltres. Però obvi és que la mort inoportuna profana tot el que és sagrat, ^[9] al damunt de totes les coses ella llança les seves tenebroses mans. A Orfeu, el d'Ísmar ^[10], ¿de què li valgué el pare ^[11]? ¿De què, la mare ^[12]? ¿De què, que sabés amansir les feres vençudes pel seu cant? ^[13]. Així mateix Linos ^[14], per qui diuen que el propi pare enmig dels densos boscatges entonà un «Ai, Linos» molt a desgrat de la seva lira. Suma-hi el meònida ^[15], de qui, com si fos una deu eterna, brollen les aigües pièries ^[16] que reguen les boques dels poetes. A ell també, el darrer dia el submergí en el fosc Avern ^[17]. N'escapen tan sols els cants de les àvides pires ^[18]. Perduren, per obra del poeta, el record imperible dels fatigs de Troia i la trigança d'aquella tela desteixida amb nocturn engany ^[19]. Talment Nèmesis gaudirà d'un llarg renom; talment, Dèlia: l'una, el recent afany; altra, el primer amor ^[20].

(...) ^[21]

Tanmateix, si alguna cosa resta de nosaltres a més del nom i de l'ombra, Tibul estarà a la vall dels Elisis ^[22]. Ves a rebre'l tu, docte Catul, amb les juvenils temples cenyides per l'heura, acompanyat del teu benvolgut Calvus ^[23]! I tu, si fals és que ultratjares l'amic; ves-hi també, Gal ^[24], que ja has hagut de lliurar l'ànima i la teva sang! De tots aquests la teva ombra és companya. Si és cert que del cos en resta una ombra, tu, exquisit Tibul, ja has engrandit el nombre dels Benaurats.

Ossos, reposeu encalmats – us prego –, ben protegits dins l'urna ^[25], i que no caigui la terra, feixuga, sobre la teva cendra ^[26]!

NOTES:

[1] Mnèmon, fill de Titonos, va ser mort a la guerra de Troia per l'espasa d'Aquil·les. La mare que el plora és la deessa Aurora.

[2] La mare d'Aquil·les és la deessa marina Tetis.

- [3] Desfer-se el pentinat i deixar anar els cabells és un símbol de dol entre els romans. Com en tantes altres cultures, el dol sovint es manifesta per mitjà del cessament de pràctiques d'higiene i endreç personal: deixar-se cabells (o la barba) llargs i despentinats, vestir determinats colors luctuosos o robes que un mateix s'esparraca en senyal de dolor, etc.
- [4] Una etimologia feia derivar el substantiu "elegia" del grec ἔλεγεiv, això és "dir ai!" (proferir una exclamació de pena i dolor).
- [5] Es tracta de Cupido, déu del desig i de l'amor. Als versos següents es descriu la tristor i el dol que aquest déu mostra per la mort de Tibul.
- [6] Julus és fill i hereu d'Eneas. Per la seva banda, Eneas és fill del troià Anquises i de la deessa Venus; al text se l'anomena germà de Cupido, ja que aquest déu també es considera fill de Venus.
- [7] Adonis és l'amant mortal de Venus que va morir dessagnat per les ferides provocades per un senglar.
- [8] Tot sovint els poetes són anomenats *uates*, mot que de vegades també es podria traduir per 'endeví'. Aquesta denominació obre portes a una certa dimensió sacra dels poetes, com a persones que gaudeixen d'una relació especial amb l'àmbit del diví.
- [9] Tòpic de la mort igualadora (*mors aequabilis*), aquí ampliat: els déus també pateixen les conseqüències d'aquesta llei natural indefugible. Atès que la mort també ateny als humans nascuts de déus, el dolor ocasionat per la desaparició d'un ésser molt estimat afecta fins i tot a divinitats que són pares, familiars o amants dels semidéus, com Ovidi il·lustra amb els casos de la dea Aurora, Tetis, Venus, Cupido, Apol·lo i la musa Cal·líope.
- [10] Ísmar és una muntanya de Tràcia vinculada al culte de Bacus.
- [11] Segons els autors i les tradicions, a Orfeu se'l feia fill d'Eagre o d'Apol·lo. Ovidi considera que Apol·lo és el seu pare, com també ho és de Linus.
- [12] La musa Cal·líope.
- [13] Al·lusió al mite d'Orfeu. Aquest personatge mitològic, quan volia recuperar la seva esposa Eurídice que acabada de morir, va davallar als inferns valent-se de la seva art musical, tan encisador que podia moure les pedres i amansir els animals salvatges (entre ells el gos Cèrber, que vigila l'entrada de l'inframón).
- [14] Fill d'Apol·lo i Psàmate, la filla del rei d'Argos, Linos va ser mort per uns gossos. Per plànyer i alhora honorar la seva mort es va instituir un culte en el decurs del qual s'entonava l'aillíon. El nom d'aquest cant prové d'una expressió de plany que es pot traduir per "Ai, Linos!".
- [15] Referència al poeta Homer, que alguna tradició el feia natural de Meònia. Meònia és el nom que Homer dóna al país dels lídis en les seves obres.
- [16] *Pieri* és un epítet força recurrent entre els poetes llatins, relacionat amb Píeros o les Pièrides, i que en tot cas es refereix a les Muses. Aquesta denominació bé podria referir-se a un lloc (el País de Pièria, a Tràcia) o a un personatge (Píeros, pare de nou donzelles que rivalitzaren amb les Muses i que la tradició literària sovint les identifica amb elles; vid. Ovidi, *Metamorfosis* V, 294-317 i 663-678).
- [17] L'Avern era originàriament un llac situat a tocar de Cumes, a la regió italiana de Campània. La llegenda explicava que cap ocell no podria sobrevolar-lo sense caure fulminat pels vapors que exhalava. Per estar situat tan a prop de Cumes, una de les entrades mítiques de l'inframón, el nom Avern s'emprarà també entre els romans per referir-se a tot el reialme subterrani de Plutó.
- [18] Es refereix, òbviament, a les pires funeràries. Entre els romans, es va practicar tant la incineració com la inhumació dels cadàvers. Si s'accepta el que explica Plini el Vell (i l'opinió és compartida també per Ciceró), sembla que la pràctica funerària més antiga entre els romans fou l'enterrament (*terra condebantur*), mentre que la incineració o *crematio* seria una pràctica que adoptarien potser en advertir que els guerrers sepultats en terres estrangeres sovint eren després desenterrats i ultratjats (així ho explica Plini el Vell, *Història Natural* VII, 187). A poc a poc, doncs, es va anar imposant el costum de la incineració, que és pràcticament dominant entre finals de la República i els primers segles de l'Imperi; potser amb l'excepció d'algunes famílies patrícies particularment conservadores que preferien mantenir el costum ancestral de la inhumació com a tradició religiosa familiar.
- [19] Al·lusió a les dues grans obres èpiques d'Homer: la *Iliada* i l'*Odissea*. La 'tela desteixida amb noturn engany' remet a l'episodi del mantell que broda de dia i desfà de nit Penèlope mentre espera el retorn d'Odisseu.
- [20] Nèmesis i Dèlia són els pseudònims de les dues amants a les quals Tibul dedica les seves elegies amoroses.
- [21] S'ometen de la traducció els v. 33-41. A la introducció del poema s'explica el contingut d'aquests versos
- [22] Espai de l'inframón reservat per als esperits dels Benaurats. Allí tan sols anirien a raure algunes deïtats caigudes en desgràcia (com ara Saturn) i alguns pocs mortals que per les seves obres eren especialment amats pels déus. En aquest indret Ovidi situa Tibul, juntament amb altres grans poetes elegíacs llatins.
- [23] Autor del grup dels *poetae novi* o *neóteroi*, encapçalats per Catul, qui l'esmenta en diversos poemes seus.
- [24] Corneli Gal, poeta elegíac d'obra pràcticament desconeguda. L'amic ultratjat per un presumpte crim de Gal és el *princeps* Octavi August, a qui molestarien alguns abusos de poder comesos per Gal quan era governador d'Egipte. Ovidi només admetria la presència de Gal en la vall subterrània dels pietosos si el cas del que se l'acusava fos fals.

[25] Després de la incineració del cadàver, les cendres dels ossos (i de vegades també un dit tallat del difunt, en record de temps antics en què la pràctica habitual no era la cremació, sinó l'enterrament) eren guardats dins d'una urna: un petit recipient de terracota, vidre, ivori o bronze que de vegades podia tenir la forma d'una casa, bo i representant el lloc on viurien per l'eternitat les restes del finat. L'urna era enterra dins el sepulcre.

[26] Ovidi clou el seu poema amb uns versos que evocuen l'estil de les làpides epigràfiques, bo i aportant una variació personal de la fórmula *sit tibi terra leuis* ('que la terra et sigui lleu').

